

УДК 39 (477.86)

Роман КИРЧІВ

ПОКУТТЯ ЯК ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНИЙ РАЙОН УКРАЇНИ

Висвітлюються різні аспекти доісторичного й історичного буття Покуття, подаються відомості про його природно-географічне положення, автохтонне населення і його визначальний антропологічний тип, характер традиційної народно-розмовної мови, етногенетичну еволюцію, багатовікову задіяність у процесі етно-, націо- і культурогенезі українського народу, про активну участь у його національно-визвольній боротьбі і, зрештою, в новочасному та новітньому українському державотворенні, а також інші аспекти.

Ключові слова: покутяни, корінна людність, етнографічна група, складова української землі, український етнокультурний простір, історико-етнографічний регіон України.

© Р. КИРЧІВ, 2017

На етнографічній мапі України стійко утвердився порівняно невеликий просторова, але вельми своєрідний і цікавий край, іменованій «Покуттям». Покуття і покутяни — давні органічні складові України і українського народу. Абстрагований розгляд етнографії цього краю поза цією єдністю — «одноцільністю» — не може мати місця в науковому досліді, інакше цей дослід буде методологічно хибним. В одній зі своїх праць з 1893 р. Іван Франко проникливо зауважив і зазначив: «Хоч і як неоднакова була доля поодиноких частин Русі-України, то все-таки заселяючий її народ і досі проявляє дивну етнографічну одноцільність. Звичаї і вірування народні, казки і оповідання, пісні і обряди, одіж і помешкання, а врешті мова — при всій різнобарвності в подробицях, при всьому багатстві місцевих відмін і варіантів, — в основних обрисах такі однакові, що руснак з-над горішнього Сяну без труду порозуміється з українцем з-над Десни, Сули або від Харкова, признає його звичаї, його спосіб життя і думання, його «поведінку» за свої, за рідні, хоча не скаже сього про свого близенького сусіда — ясельського або тарнівського мазура» [23, с. 41].

Назва «Покуття». Край з цією назвою входив до складу Київської Русі, а з її роздробленням — до Галицького і Галицько-Волинського князівств (XII—XIV ст.). Є підстава вважати, що вже тоді в діловій мові існувала і його назва, яка означала найбільш висунутий на південний схід терен Галицької землі — порубіжний кут між колишньою Угорщиною на півдні і Молдавією на сході. Звідси і виводилася семантика цієї назви. Дослідники вважали її почерпнутою з народної мови («Покуте»). Хоч відомий український філолог уродженець Покуття і дослідник його Броніслав Кобилянський твердив, що населення цього краю «ні своєї землі «Покуттям», ні себе «покутянами» не називало» [8, с. 151].

Так чи інакше, але ця назва фігурує вже в середньовічних писемних джерелах. Наприклад, у чоловітній грамоті молдавських бояр і господаря Стефана 1395 р. «...тажке слобуємь о Коломью и о Снятинь и о Покутее...», та в інших документах з 1411, 1424, 1433 рр. [8, с. 152, 153] Вживає її і польський літописець XV ст. Ян Длугош (1415—1480). Описуючи ріки Королівства Польського, він називає річку Тисменицю, яка бере свій початок в горах Сармацьких (давня назва Карпат) в «околиці Покуття» [27, с. 18]. У новішому польському перекладі цієї праці з латинської мови локалізація Тисмениці

формулюється трохи інакше: «...коло Рокусія» («коло Покуття») [28, с. 124]. Це свідчення того, що в час писання «Анналів» Длугоша (з середини XV ст.) назва «Покуття» була настільки відомою, що використовувалася для означення просторових координат і місця знаходження інших географічних об'єктів.

Інший старопольський автор Марцін Кромер (1512—1589), розповідаючи про селянське повстання на Покутті в 1490 р., очолене місцевим селянином Мухою, зазначив, що цей ватажок зібрав десятитисячний загін з волохів та *Покутської Русі* (*Russis Pokutensibus*) і почав воювати з королівським військом [8, с. 153].

Як земля з солоними криницями, з якої постачається цей цінний продукт для населення України, згадується Покуття в «Описі України» французького інженера Гійома Лявассера Боплана (1600—1673) [1, с. 91]. Серед накреслених ним карт різних провінцій України є і перша мапа Покуття (1639) з промовистим написом на ній, який засвідчує трактування цього краю як частини української землі: «*Ukraina pars quae Rokutia vulgo dicitur*» — частина України, що її по-народному називають Покуттям [10]. Звертають на себе увагу нанесені на цю мапу позначки численних сіл, містечок, річок та інших географічних об'єктів Покуття з їхніми назвами, які дають підставу думати, що Боплан побував у цьому краю під час своїх мандрівок по Україні.

Про те, що під назвою «Покуття» розумілася одна з частин України, свідчить вживання цієї назви в той час поряд з найменуванням інших українських провінцій (Поділля, Полісся, Волинь...). Так посол від Б. Хмельницького ніжинський протопоп М. Филімонович у своєму виступі перед московським царем Олексієм наприкінці 1654 р. зазначав, що в стараннях гетьмана тепер ідеться про визволення «Львівської землі, Подільської, Покутської, Підгірської, Поліської, Білоруської та про їх широкі князівства, славні міста» [8, с. 153].

Зі згадок у різних джерелах видно, що Покуттям здавна називалася територія на південному сході Галицької Русі, а після завоювання останньої в XIV ст. Польщею — надалі висунута в цьому напрямку окраїна Королівства Польського. Цією номінацією означалося східне високогір'я Українських Карпат з Чорногорою як межевою смугою, його північні схили і підгірські зниження аж до Дністра, що відділяв Покуття

від Поділля. На сході Покуття межувало з Семигородом (Трансільванією, пізніше — північно-західною Румунією), що включав і Буковину. Не визначеною тривалий час залишалася західна межа Покуття.

Німецький мандрівник Ульріх фон Вердум, побувавши під час подорожей по Україні в 1670—1672 рр. на Покутті, зазначив у своїх записках, що земля з цією назвою положена поміж Дністром та Угорськими Семигородськими горами. Згадані ним населені пункти цього краю фіксують його значну західну і північно-західну протяжність — набагато більшу, ніж це згодом буде сконстатовано дослідниками етнографічного Покуття [17, с. 10].

З таким давнім широким географічно-історичним територіальним окресленням перейшла назва Покуття і в XIX ст. Хоча з розвитком народознавчих вивчень простежується вже з 30-х рр. XIX ст. прикладання цієї назви на основі етнографічних ознак до значно вужчого терену без південної гірської (гуцульської) частини, водночас вживається навіть у поважних публікаціях давнє традиційне окреслення території Покуття. Фігурує воно, зокрема, в обширній студії про Покуття польського історика і літератора Августа Бельовського [26, с. 653—736], який уважав себе уродженцем цього краю, хоч насправді село, де він народився (Креховичі колишнього Стрийського повіту, тепер Рожнятівського району Івано-Франківської обл.), локалізується далеко західніше від властивого етнографічного Покуття.

Помітний вплив давньої географічно-історичної візії Покуття і в присвяченій цьому краєві відомій історико-етнографічній монографії Оскара Кольберга. Явно застаріле озвучення дістала дефініція просторової прив'язки топоніму «Покуття» в багатомному виданні «Географічний словник...» наприкінці XIX ст. [25, с. 550—560]. Застаріле, оскільки на той час наука вже пройшла значний шлях щодо територіального коригування назви «Покуття» на основі етнографічних даних. З цього погляду етнографічно визначилися гірська — гуцульська й підгірська (зокрема, межиріччя Дністра і Прута) — частини давньої території, іменованої Покуттям.

Уже в другій половині XIX ст. назва «Покуття» помітно емансипувалася як етнографічний термін, що прикладався до терену на північ від краю гуцулів зниженими місцевостями до Дністра. На півдні розмежування між гуцулами і покутянами проводилося

з заходу на схід по умовній лінії: Надвірна — Делятин — Яблунів — Пістинь — Кути; зі сходу Покуття обмежується Буковиною. Природною межею Покуття на сході вважається Хотинська височина.

У нарисі географічно-статистичної й історико-етнографічної характеристики Галичини, північно-східної Угорщини і Буковини, написаному для видання свого відомого збірника українських галицьких і закарпатських народних пісень (Москва, 1878), Яків Головацький зазначив, що під назвою «Покуття» в різні історичні періоди розумілися різні райони: у широкому значенні називалась у давнину країна між Дністром і Карпатськими горами, у вужчому — визначався колишній Коломийський повіт до міста Кути, від якого, мабуть, походить назва — з давнішого «по Кути» [11, с. 680—681]. Себто, слушно констатовалося *давнє* означення цієї назвою терену між Дністром і не просто Карпатськими горами, а охопленням північних схилів східної частини Українських Карпат, та *пізніше* іменування вужчого прикарпатського ареалу — дністерсько-прутського межиріччя.

На основі народознавчих, лінгвістично-діалектологічних, а також природничо-географічних досліджень ХХ-го століття в науковому і побутовому вжитку утвердилося прикладання назви «Покуття» в цьому пізнішому осмисленні — як певного етнографічного району і природно-ландшафтного терену. У новітню добу ніхто вже не екстраполює назви «Покуття» на колишній історико-географічний простір з залученням етнографічних ареалів галицької Гуцульщини і східної Бойківщини. І не тільки етнографи, а й представники інших наук (історики, географи, мовознавці, фольклористи, літературознавці, природодослідники...) пов'язують топонім «Покуття» зі специфічним природно-географічним та етнографічним краєм південно-східного українського Прикарпаття.

На сьогодні Покуттям іменується північно-східна частина Івано-Франківської області в межиріччі Дністра і Пруту, суміжна на сході з Чернівецькою областю, на півночі обмежена течією Дністра, а на півдні — рікою Прутом і частково правобережним Надпруттям; на заході річкою Ворона і Станіславівською (Івано-Франківською) низовиною. За сучасним територіально-адміністративним поділом до Покуття належать Снятинський, Городенківський, Тлумацький, північно-східна частина Тисьменицького і Коломийський без південної частини райони

Івано-Франківської області. Це територія протяжністю зі сходу на захід близько 100 км і шириною місцями 30—45 км.

Це значною мірою умовне просторове окреслення Покуття, особливо як етнографічного району, конфігурація якого, зокрема в межових смугах з іншими етнографічними ареалами, підлягає, як відомо, часовим змінам локальних традиційно-культурних реалій з тенденцією до взаємозближення й уніфікаційної трансформації. І в даному разі мають місце міжареальні культурно-побутові пограниччя: покутсько-гуцульське, покутсько-бойківське, покутсько-підгірське, подільське.

При цьому, все ж реальними, є певні складені впродовж віків домінуючі комплекси особливостей традиційної культури і побуту тих чи інших теренів, що дають підставу трактувати такі терени як історико-етнографічні райони чи регіони національного етнічного простору. Реальними об'єктивними ознаками і маркерами місцевої народної традиційно-побутової культури мотивується і виокремлення Покуття як історико-етнографічного району в загальній системі етнографічного районування України.

Застановляючись над походженням і семантикою назви «Покуття», дослідники висловили різні міркування. Я. Головацький, як згадувалося, припускав, що вона, ця назва, могла бути генетично залежною від найменування містечка Кути, до якого, за народними уявленнями, сягав терен «Покуття». Ця думка викликала заперечення, оскільки первісне вживання цієї назви стосувалося території, що простягалася далеко на південь від цього містечка. До того ж, перша згадка останнього в писемних джерелах (1448) — пізніша від датувань ранніх вживань назви «Покуття». Висловлено філологічний сумнів щодо можливості виведення форми цієї назви зі словосполучення «по Кути» з погляду традиційної практики і можливостей українського словотвору [8, с. 154].

Скептично була сприйнята спрощена етимологізація смислу назви Покуття як ознака місця покаяння — покути за гріхи. У своїй праці «Покуття з археологічного погляду» (1876) польський учений Адам Кіркор вважає цю назву похідною від давніх слов'янських вірувань у домашнє божество і культу священного місця його перебування в хаті «покуть» — кута («красного кута») за столом по діагоналі від печі [29, с. 2—3].

Найвірогіднішою у конотації цього питання є думка про смислову пов'язаність назви Покуття з давньою візією кутового розташування краю з цією назвою між Угорщиною в Карпатському високогір'ї на півдні і Волощиною на сході. Видаються логічно вмотивованими і судження деяких авторів, що й *пізніше* вживання цієї назви стосовно вже частини колишнього Покуття, зокрема як етнографічного району, ґрунтується на аналогічній кутовій візії сприйняття просторової конфігурації цього краю в численних закрутах — кутах межиріччя Дністра і Прута та в куті їх зближення. У всякому разі, головним словотвірним і семантичним елементом цієї назви є корінь «*кут*».

Філолог Б. Кобилянський, вочевидь, слушно вважає, що зміст і форму назви «Покуття» слід розглядати в аналогічному ряді топонімічних утворень типу Поділля, Полісся, Опілля, Подніпров'я, які вказують у своїй смисловій фактурі загальну природно-географічну прикметність краю, а не тільки якийсь її елемент [8, с. 154].

Назва «Покуття» має два семантично-смислові й хронологічні зрізи: *давній* історично-географічний, який стосувався південно-східного краю Галичини, та *пізніший* — етнографічний і географічно-природничий, яким іменується частина колишнього краю Покуття в межиріччі Дністра і Пруту.

Природно-географічна фізіономія Покуття. Одним з найголовніших чинників формування регіональної етнографічної специфіки є об'єктивні природні передумови життя і діяльності людини, навколишнє природно-географічне середовище. Уже перші автори, які ідентифікували з назвою «Покуття» край між Дністром і Прутом, звернули увагу на його особливий фізико-географічний характер — подібний до суміжного лівобережного наддністрянського з північного боку і з наростаючими відмінностями підгірського і гірського рельєфу з півдня. Відповідно констатували наявні спільності і відмінності покутян з сусідами в господарській діяльності, побуті, звичаях та усній словесності [32, с. 358—360].

Визначальною природною прикметністю цього краю вважається здебільшого рівнинний рельєф з ділянками низькогір'я — горбисто-хвиляста височина¹. Сучасний природно-географічний характер Покуття — його протяжна Коломийсько-чернівецька рів-

нина, Покутський лісостеп та Покутська височина є, на думку вчених, результатом багатотисячолітніх тектонічних процесів прадавнього морського дна.

Для рівнинних і низькогірних теренів Покуття притаманними є переважаючі чорноземні і темносірі та ясносірі опідзолені ґрунти. Це, а до того ж багата річкова сітка правобережних допливів Дністра, лівобережних Пруту і на заході до Бистриці — друга за густотою в Україні після Закарпатської області, а також помірно-континентальний клімат зі сприятливим середньорічним температурним режимом та помірним зволоженням чинять Покуття вельми придатним для багатогалузевого сільського господарства, зокрема рільництва, тваринництва, птахівництва, бджільництва, рибальства. Як свідчать джерела, Покуття здавна інтенсивно заселялося. Це показує, зокрема, і згадувана мапа Боплана з першої половини XVII століття. Лісостеповий простір цього краю посилено освоювався господарською діяльністю людини і перетворювався на культурний ландшафт: заорані землі, городи, сади, луки, пасовища.

Автор однієї з ранніх статей про Покуття К.В. Вуйцицький вказував, що рівнинні простори і схили узгір'їв цього краю засіяні пшеницею і кукурудзою, зайняті городами і садами [32, с. 358].

Новочасне Покуття — один з найрозвиненіших аграрних районів України. Ліси — переважно широколистяні (букові, дубові, дубово-грабові) займають близько 10% на заході і 6—7% на сході його території. Найбільш залісненими є круті схили долини Дністра. Природна трав'яниста рослинність збереглася здебільшого на сіножатях і пасовищах, лучна рослинність поширена в заплавах річок та на верхніх терасах і вододілах. Подекуди збереглися ареали рідкісних видів степової рослинності (полин, тирса, чортополох, шавлія та ін.).

Дикі лісові тварини, птаство, риби, плазуни Покуття належать до типової фауни середньоевропейських лісів і лісостепу. В їх числі є також непоодинокі рідкісні види (куниця лісова, видра, сіра полівка, водяна полівка, малинівка, іволга, сова болотяна, трясогузка біла...). Тому у наш час для збереження пам'яток природи на Покутті створена низка заповідних територій, ботанічних заказників, урочищ. Охороною природи унікальної долини р. Дністер займається, зокрема, Дністровський регіональний ландшафтний парк, що простягнувся вздовж берегів ріки на території Городенківського і Тлумацько-

¹ Тут і далі фізико-географічна характеристика Покуття оперта на працях [9; 12].

го районів. Заповідними є і притоки Пруту: Черемош, Рибниця і Пістинька.

За даними геологічних досліджень, Покуття багате родовищами питтєвих підземних вод (Городенківське, Коломийське, Снятинське, Черніївське). Має і мінеральні лікувальні води (сірководневі і сульфідні у селах Коршів Коломийського, Устя Снятинського, Торговиця Городенківського районів). Лікувально-столовими є родовища борної води «Левада» у с. Жуків Тлумацького району. У Покутському низькогір'ї є родовища нафти і будівельних матеріалів. У Придністров'ї наявні значні запаси мергелю і гіпсу. Запаси бурого вугілля виявлені в Тисьменицькому і Снятинському районах. Про соляні криниці на Покутті, з яких добували і виробляли «дуже смачну сіль», розповсюджувану по Україні, згадував Боплан у своєму описі України [1, с. 91].

В описах Покуття різного часу зустрічаємо захоплені висловлювання про багатство і красу його природи, неповторну чарівність його краєвидів. «Околиці Покуття належать до найгарніших у Польщі», — зазначив автор статті у Географічному словнику [25, с. 550]. Особливою мальовничістю відзначаються наддністрянські місцевості, тераси і каньйон по течії цієї ріки в межах Покуття від села Нижнів Тлумацького до Городниці Городенківського районів, помережані ярами і балками схили з живописними водоспадами, печерами, виступами скель вапнякової породи, зокрема знаменитими є т. зв. «Глушківські скелі» (у с. Глушків Городенківського району), що мають форму крутих веж висотою до 350 м. Образ цього краю збагачують озера заплавної і карстового походження. Особливо в околицях Городенки поширені невеликі карстові озера. У долинах річок Покуття — багато рукотворних ставків, призначених для розведення риби.

Людність Покуття. Заселення і освоєння людиною цього краю має прадавню заглибленість. Відкриті тут археологічні пам'ятки дають підставу вченим ствердити присутність людини на теренах Покуття ще в доісторичні епохи. Зокрема, за доби пізнього палеоліту (40—11 тисяч років до н. е.) були тут уже люди сучасного антропологічного типу — неоантропи, які займалися полюванням, збиральництвом і рибальством². На Покутті виявлена значна

кількість палеолітичних стоянок людини та виробів знарядь з кременю і кістки.

У різних місцевостях цього регіону відкрита досить велика концентрація мезолітичних (11—7 тисяч років тому), стоянок. За доби неоліту (6—4 тисячі років до н. е.) Покуття належало до території поселень носіїв культури лінійно-стрічкової кераміки — перших землеробів і скотарів. Декілька поселень племен цієї культури виявлено в Городенківському (села Лука, Незвисько, Стрільче), Коломийському (Голосків), Тисьменицькому (Марківці, Павлівка), Тлумацькому (Кутище) районах.

Покуття вважається в науці одним з найвіддаленіших західних теренів поселення у межах сучасної України носіїв Трипільської культури, які прийшли сюди з південних районів Подністров'я (4400—2700 років до н. е.). Тут зафіксована велика кількість пам'яток тієї епохи. Наприклад, у Тлумацькому районі — 140, Городенківському — 84, Тисьменицькому — 27, Коломийському — 17, Снятинському — 13. Знайдені під час розкопок знаряддя праці і предмети побуту (рогові мотики, кремінні ножі, серпи, сокири, керамічний посуд тощо) засвідчують ведення трипільцями скотарсько-землеробського господарства з вирощуванням зернових — ячменю, жита, пшениці, проса, гороху — і великою рогатою худобою, вівцями і свинями в стаді.

У ранньобронзову епоху (XX—XV ст. до н. е.) жителями Покуття були племена культури шнурової кераміки. Вони займалися землеробством і скотарством, обробкою каменю, виготовленням з кременю знарядь праці та зброї. У досліджених археологами пам'ятках цієї культури (курганних могильниках, похованнях), виявлених на Покутті, зустрічаються і вироби з металу — міді і бронзи. Археологічні пам'ятки зберегли сліди проживання на Покутті землеробсько-скотарських племен в середній і пізній періоди бронзового віку (XV—VIII ст. до н. е.), фракійських племен раннього залізного віку, передскіфського (IX—VII ст. до н. е.), скіфського (VII—III ст. до н. е.), сарматського (II ст. до н. е. — IV ст. н. е.) періодів. На Покутті, яке стало західною окраїною Великої Скіфії, з'явилося нове землеробське населення, що прибуло з лісостепової зони Поділля і витіснило фракійців.

З розпадом великої скіфської держави в III ст. до н. е. на причорноморських просторах з'явилися сармати, які в своєму поході до Центральної Європи спинилися на Покутті. Пам'ятками того часу є збе-

² Тут і далі опираємося на дані змістовної археологічної характеристики Покуття (автори Б. Томенчук, І. Кочкін, П. Круль) у книзі [17, с. 46—65].

режені тут сарматські могильники. Археологічні й писемні античні пам'ятки останніх століть до нашої ери і перших століть нашої ери засвідчують присутність Покуття в складних колонізаційних рухах того часу, війнах, конфліктах і переходах різних племен та народів. Подністров'я, в тому й Покуття, своєю природою, життєздатністю степових просторів здавна приваблювало різних кочовиків і завойовників.

У II ст. н. е. в Придністров'ї з'явилося нове західне населення — германо-слов'янське за походженням. У той же час під тиском експансії готів сюди вливається і частина давньослов'янського населення Волині, склавши спільноту, звану в античних джерелах «венедями». Слов'яни Придністров'я вчинили сильний опір готському наступові. Згодом тут утворилося потужне політичне і військове об'єднання, яке стало основою міжплемінного союзу Дулібів. У праці «Про походження та історію готів» (VI ст. н. е.) історик Йордан описав один з епізодів боротьби прикарпатських слов'ян з готами.

У перші століття нашої ери Покуття належало до пограничної східної провінції Римської імперії, сюди сягав вплив провінційно-римської черняхівської культури, поширеної у II—V ст. на великій території теперішньої України і Румунії. Істотних змін зазнало населення Прикарпаття в період кризи Римської імперії (наприкінці IV ст.), навали гунів, відходу на захід розгромлених ними готів — подій, що зумовили занепад черняхівської культури та культури карпатських курганів. Як стверджують дослідники, з середини V ст. на території Прикарпаття і Покуття переважаючим стає слов'янське населення, яке поступово асимілювало в собі рештки осілих тут фракійців. Венеди Подністров'я стають складовою великого склавинського союзу племен празько-корчацької культури.

Прикарпатські слов'яни були задіяні і в процесі консолідації союзів східнослов'янських племен у VIII—IX ст., які згадуються в київському літописному зведенні Нестора з початку XII ст. «Повісті временних літ»: полян на Подніпров'ї, деревлян на східній Волині, волинян-бужан на західній Волині. Прикарпаття заселяли хорвати, з якими сусідували тиверці у Пруто-Дністровському межиріччі, межею між ними, як показують археологічні джерела, слугувала Хотинська височина на сході Покуття.

Літописні хорвати і тиверці були охоплені процесом київсько-руського державотворення кінця IX — початку X століть. Археологічні пам'ятки засвідчу-

ють виникнення в той час у Подністров'ї, що було в зоні трансєвропейського водного шляху, києво-руських городищ і торгово-ремісничих осередків. Після успішної війни Володимира Святославовича з хорватами (992—993 рр.) землі західної — т. зв. Білої Хорватії, в тому й Прикарпаття з Покуттям, увійшли до складу Київської Русі. З початком феодалної роздробленості Київської Русі (XI ст.) Покуття увійшло до новоствореного Тербовлянського удільного князівства, а згодом (на початку XII ст.) — до виокремленого з нього Галицького князівства.

У період розквіту Галицького князівства за Володимирка Володаревича і Ярослава Осмомисла (середина і друга половина XII ст.) на Покутті розвиваються численні села, міста і містечка. Виникли в той час й головні пізніші його осередки Коломия, Городенка, Снятин, Тлумач, Тисьмениця. З розгортанням християнізації галицького краю тут виникають і церковно-монастирські осередки.

Далі Покуття зазнало складних політичних обставин залежності Галицького князівства від угорських королів (кінець XII — початок XIII ст.), нового періоду розвитку зі створенням Галицько-Волинського князівства Романа Мстиславовича і його сина Данила (кінець XIII — середина XIV ст.), лихоліть міграції половців за Карпати — під натиском монголів, навали останніх і поневолення Золотою Ордою. Врешті, внутрішні князівсько-боярські міжусобиці і складні зовнішні політичні обставини, ослаблення в тривалій боротьбі з золотоординською залежністю призвели до розчленування Галицької землі сусідами, — Польщею, Литвою, Угорщиною і Молдавією (середина XIV ст.). Покуття стало південно-східною окраїною давнього Польського королівства.

Наведений стислий виклад основних відомостей про давноминуле Покуття за даними археологічних досліджень і праісторичних джерел потрібний для хоча б приблизного уявлення про заглиблену в тисячоліття вельми непросту екзистенцію людини на цьому терені. Розміщений на пограниччі зі степовими просторами при трансєвропейському шляху зі сходу на захід, що проходив Придністров'ям, цей край і його населення не могли не зазнати інтенсивних впливів цього геофізичного положення, пов'язаних з ним рухів і подій. Як аргументовано стверджують дослідники, Покуття з давньоминулих часів було заселене і було співтворцем культур різних епох. Воно ніколи не було безлюдним,

хоч під дією різних чинників склад його населення мінявся, поповнювався представниками різних етносів, різними антропологічними, расовими типами. Вочевидь мали місце тут не тільки нашарування, а й спадкоємність традицій різних епох, що позначалися на формуванні певних культурно-побутових стереотипів і взагалі на етногенетичних процесах людності цього краю, міжпоколінно передавалися впродовж віків і в якихось своїх елементах дійшли до новітньої доби.

Природно-географічними умовами детермінувалася передусім значущість землеробсько-скотарських занять, які простежуються на Покутті впродовж багатьох тисячоліть ще з до нашої ери і які мали ключове значення для формування матеріальної і духовної культури людності цього краю.

Отож, маємо пам'ятати, що багато з етнокультурних реалій, з якими зіткнулася на Покутті молода етнографічна наука в ХІХ ст. і які фіксуються тут до нашого часу включно, мають глибоке генетичне коріння і багатовікову еволюцію. Не менш складний еволюційний шлях пройшла і сама людина цього краю. Вище схематично ми дійшли до етапу її слов'янсько-руського і протоукраїнського формування. У наступні століття цей етногенетичний процес наростатиме і в складних історичних обставинах чужинецьких нападів, воєн і поневолень випродукує корінне населення Покуття — одну з найсвідоміших і найдіяльніших складових українського народу у нові і новітні часи.

Уже найраніші автори (в тому числі й польські), які зверталися до загальної й етнографічної характеристики Покуття, констатували, що цей край здавна заселений «русинами» (українцями), які своїм зовнішнім виглядом особливо тотожні з подолянами з лівого берега Дністра. Це зазначили, зокрема, К. Вуйцицький у згаданій статті «Надпруття...» з 1835 р., і А. Бельовський у нарисі «Покуття» (1857). О. Кольберг у своїй характеристиці корінних жителів Покуття вже мав змогу зіставити свої спостереження щодо їхнього фізичного типу з даними антропологічних дослідів галицьких українців, здійснених польськими вченими Юзефом Маєром та Ізидором Коперницьким [31, с. 3—181], які, хоч і не охоплювали покутян, але своїми показниками, за словами автора «Рокісія», збігалися з фізичними прикметами останніх. Це, зокрема, стосується росту покутян, який для чоловіків віком 20—22 років в середньому є 164 см і на 1—2 см перевищує ріст поляків [30, с. 17—18].

Ідентичності фізичного типу корінних жителів Покуття з українцями інших місцевостей бачать О. Кольберг і в перевазі смуглявого кольору обличчя, пігментації темного волосся, кароокості. Прикметною для людей цього краю вважає цей автор живу вдачу, сангвінічний характер, спалахи якого вгамовуються домашнім і громадським вихованням [30, с. 18].

Про певні антропологічні ознаки, психофізичні якості покутян згадується в інших місцях монографії О. Кольберга. Він усвідомлював, що це лише принагідні зауваги, основані на спостереженнях і враженнях без спеціального наукового заглиблення, висловлював переконання, що фахові антропологічні дослідження на Покутті зможуть відкрити непоодинокі специфічні риси фізичного образу корінної людності цього краю.

Однак склалося так, що Покуття чомусь залишилося поза увагою і наступних антропологічних досліджень, в тому числі й українських. Немає згадки про населення цього краю в працях Федора Вовка, зокрема, в його нарисі «Антропологічні особливості українського народу» [21; Передрук 24, с. 7—38] та в дослідженнях сучасного українського антрополога Василя Дяченка [6]. Вочевидь, порівняно невелика територія Покуття, і недостатнє врахування антропологами його етнографічної та мовно-діалектної специфіки спричинилися до його беззастережного приєднання до просторово ширших, зокрема сусідніх подільської, і частково карпатської антропологічних областей.

Думаємо, що спеціальні антропологічні дослідження на Покутті змогли б виявити непоодинокі елементи згаданого його складного давноминулого шляху, багатовікового процесу формування його населення та сліди різноетнічних вкраплень і впливів у ньому.

Покуття в українському етно- і націогенезі та історії України. Входження Покуття до державної формації Київської Русі, згодом — Галицького й Галицько-Волинського князівств зумовлювався і процес інтеграції його населення у творену на цій основі етнополітичну спільноту. Важливими чинниками цього процесу були охоплення Покуття християнізацією в східному обряді та насущна потреба захисту від зовнішніх степових ординських нападників і посягань інших сусідів. Можна констатувати, що на час захоплення Галицької Русі Польщею населення Покуття вже було інтегральною складовою українського етносу, який і в наступних умовах чужоземного поневолення продовжував формуватися.

Деякий час Галицька земля існувала як автономна провінція, королівська вотчина з адміністративними інституціями, судовою і грошовою системою попереднього княжоруського часу. У Руському воєводстві, до якого входили Львівська, Галицька, Перемишльська, Сяноцька і Холмська землі, з центром у Львові і керованим воєводою, Покуття належало до Галицької землі, зокрема її Коломийського, Снятинського, і частково Галицького повітів. Воно, як видно з документів кінця XIV—XV ст., було предметом польсько-молдавських сусідських господарських комбінацій (оренд) і тереном військових операцій. Саме в той час у писемних молдавських і польських джерелах, як згадувалося, з'явилася і сама назва «Покуття».

Окрім частих нападів сусідньої Молдавії у XV—XVI ст., постійним лихом для Покуття залишаються татарські й турецькі збройні руїницькі наїзди з численними жертвами і захопленнями місцевого населення в ясир. Проте і в той час не припинялося залюднення Покуття, виникали нові поселення, міста і містечка, невпинно розвивалася торгівля, промисли і ремесла, особливо в головних міських осередках цього краю — Коломії, Снятині, Горденці, Тлумачі, Тисьмениці. З різних країн Європи сюди прибували купці і ремісники.

Після захоплення Покуття польськими королями сюди ринула польська шляхта, яка все більше опанувала земельні угіддя і керівні адміністративні посади в містах. Наданими їй та іншим іноземним пришельцям привілеями українці в містах і селах витіснялися на підрядне й підневільне становище. Покуття все більше охоплюється феодальною системою землеволодіння з засиллям у ньому чужинців, здебільшого польської шляхти і магнатів. Розвитком кріпосницько-фільваркової системи і товарно-грошових відносин зумовлювався посилений процес соціально-станового розшарування селян і міщан. В гонитві за доходами феодалі невпинно обтяжували селян різними повинностями, позбавляли їх землі. На цій основі виникали численні протести, заворушення, втечі селян і приєднання їх до різних повстанських угруповань.

Уже наприкінці XV ст. Покуття стало тереном потужного антифеодального повстання, очоленого простим селянином *Мухою*. Повстанці захопили укріплені міста Снятин і Коломию, поширили антипанські каральні дії на все Покуття і поза його межами. Придушити повстання вдалося лише об'єднаними силами ополчення шляхти Руського воєвод-

ства. Після захоплення і вбивства шляхтою *Мухи*, повстання продовжувалося в 1491—1492 рр. під керівництвом його товариша *Андрія Борула*. На той час це було одне з найбільших в Україні народних повстань, що постулювали спротив не тільки проти феодального гніту, але й чужоземного національного поневолення. З середини XVI ст. Покуття стало одним з осередків опришківського руху, який розгортався і в наступні XVII, XVIII ст. та набув особливого розмаху і розголосу в час ватажкування *Олекси Довбуша* (1738—1845).

У період національно-визвольної боротьби, очолюваної *Б. Хмельницьким*, дії опришків на Покутті сприймалися як складова частина тої боротьби. Коронний гетьман *Потоцький* повідомляв у 1653 р., що «наддністрянські опришки роблять великі наїзди, шляхту вбивають, маєтки нищать, палять, навіть міста здобувають» [17, с. 92].

Як видно з історичних джерел, активізація антифеодальної боротьби на Покутті мала зв'язок з козацько-селянським рухом на Наддніпрянщині. Під час рейдів козацьких загонів на Галицьке Поділля з кінця XVI ст., походів у Молдавію на початку XVII ст. на Покуття проникали учасники цих походів, налагоджували зв'язки з місцевим населенням та залучали його до спільної боротьби з поневолювачами. Особливо ж посилювались ці зв'язки і впливи в період *Хмельниччини*, коли боротьбу очолював на Покутті уродженець Прикарпаття *Семен Височан*, який став козацьким полковником. Він зібрав велике військо, в якому, крім «повсталого плебсу», «черні», (як мовиться в джерелах), було і чимало представників української шляхти та духовенства. Це військо було зорганізоване за козацьким зразком, поділене на сотні і полки. Воно успішно діяло і в боротьбі з регулярними польськими військами. Після відступу з Покуття наприкінці 1648 р. *С. Височан* воював зі своїми повстанцями в складі військ *Івана Богуна*.

Упродовж XVII і початку XVIII ст. болючим лихом для Покуття залишалися нищівні татарські набіги — нерідко і по кілька разів на рік. У 1652 р. галицька шляхта доповідала польському сеймові, що татари «всі міста і села вогнем і мечем знесли в повітах Снятинському і Коломийському та дуже багато бранців зі всього Покуття загнали на свої кочовища» [17, с. 100]. Шляхетська Польща не була спроможною захистити своїх підданих від цього лихоліття.

Після поділу Польщі в 1772 р. Галичина, а в 1774 і Буковина були зайняті Австрією. Під пануванням Австрійської (з 1867 р. Австро-Угорської) імперії значно поліпшилися соціально-правові умови життя українців. Законами і реформами австрійських імператорів було обмежено кріпосне свавілля феодалів, скасовано особисту залежність селян, посилено ефективність адміністративної влади і судочинства. Важливе значення мало запровадження обов'язкової початкової школи з рідною мовою навчання та конкретні організаційні заходи щодо підвищення рівня освіти, матеріального становища й правового статусу греко-католицького духовенства — фактично єдиного на той час соціального прошарку української інтелігенції.

І хоча польське панство та поміщицтво, які великою мірою зберегли своє владне становище на місцях, всіляко гальмували здійснення цих реформ, запекло чинили їм різні перешкоди, вони, ці зміни, помалу входили в життя. Це стосується, зокрема, Покуття, серед людної якого не переставав пульсувати дух непокори проти поневолення, живою і дієвою була пам'ять про спільну з запорозькими козаками боротьбу проти чужоземних загарбників, органічний кровний і духовний зв'язок з наддніпрянськими братами.

Живучість серед простолюду Покуття цього почуття етногенетичного і етноісторичного зв'язку задокументована особливо великим поширенням і збереженням тут козацьких історичних та інших народних пісень з козацькими образами і мотивами. Мабуть, найбільшою мірою порівняно з іншими західноукраїнськими місцевостями. Далі про це буде сказано докладніше. Тут лише зазначимо, що вже перші збирачі українського фольклору на Покутті у 20—30-х рр. XIX ст., зокрема учитель Григорій Ількевич, зафіксували у своїх записах цей феномен. В тому числі й унікальний факт побутування тут одного з варіантів думи про Коновченка («В славнім місті Городі, там була вдова») — жанру народної поезії, головним тереном побутування якого було, як відомо, українське Лівобережжя.

Не випадковою в цьому зв'язку була й істотна діяльність Покуття в українському національно-культурному відродженні Галичини, ініційованому на початку 30-х рр. XIX ст. Маркіяном Шашкевичем (1811—1843) і колом його однодумців — «Руською трійцею». Тоді Коломия стала другим після Львова осередком цього руху, тут знайшлися поважні інтелігентні люди — високоосвічений священник і директор

місцевої т. зв. «Головної школи» Микола Верещинський (1793—1882) та учитель-любитель і збирач простонародної творчості Григорій Ількевич (1803—1841), які морально й матеріально підтримали почин молодих ентузіастів із Львівської духовної семінарії.

Було немаловажним те, що в столиці Покуття М. Шашкевич і його побратими зустріли те, чого не мали з боку свого руського патриціату у Львові, — розуміння значущості справи відродження в Галичині української літератури народною мовою, плекання цієї мови, пробудження народної самосвідомості, освіти, розгортання вивчень історії і традиційної культури свого народу. Себто, усвідомлення необхідності приєднання галицьких українців до руху національно-культурного відродження на відмежованій державним кордоном Наддніпрянській Україні та в інших слов'янських країнах.

Вже одна з перших акцій, здійснених у рамках народознавчої програми «Руської трійці», була мандрівка Якова Головацького (1814—1888) в 1833 р. до Коломиї. Тут відбулося його особисте знайомство з М. Верещинським та Г. Ількевичем. Перший, за спогадом Я. Головацького, «з душевним співчуттям» поставився до його устремлінь, захоплено відзивався про його і його товаришів любов до рідної справи [4, с. 93]. Другий показав свої збірки фольклорних та етнографічних матеріалів, в яких виявилось чимало цікавого й невідомого для гостя [4, с. 93].

За рекомендацією Верещинського й Ількевича Я. Головацький продовжив свою мандрівку Покуттям на схід і досягнув Буковини. Обидва ці діячі відіграли важливу роль й у виданні первістка нового українського письменства на західноукраїнських землях — альманаху «Русалка Дністровая» (1837). Верещинський фінансував його друк і, як недавно виявилось, подав до нього свій запис народної баладної пісні «Ой поїхав Романонько до Сучави на ярмарок» зі своїми літературними вкрапленнями в її текст [7]. Цінними записами народних пісень прикрасив «Русалку Дністрову» Ількевич. Обох їх із вдячністю згадав М. Шашкевич у передмові до цієї славетної Книжки: «Поклонися Русалко наша низько Всечесному Сподареви Ніколі Верещинському, що тобі звелів родитися, і всім, що тя пристроїли піснями народними і стариною; іменно: Трудолюбивому Мирославоу Ількевичови...» [18, с. V—VI].

Зупиняємося дещо більше на цьому епізоді діяльної співучасті покутян у перших кроках галицько-

українського національно-культурного відродження, оскільки покутському краю належить істотна роль у розгортанні і подальшому нарощенні сил цього руху. Вже в 40-х і особливо в революційному 1848 роках у середовищі українських священників і народних учителів на Покутті виросла ціла низка діячів, які в той час стали промоторами вирішення суспільно-політичних і культурно-освітніх потреб свого народу. Вслід за створенням у Львові на початку травня 1848 р. української політичної організації Головна Руська рада на Покутті, зокрема в Коломиї і Снятині, виникли місцеві філіали цієї організації. Особливо діяльною була Коломийська Руська Рада, очолена М. Верещинським. Тут намітилися значні починання в культурно-освітній сфері. У Коломиї активізується український літературний рух, аматорською виставою у червні 1848 «Наталки Полтавки» Івана Котляревського в переробці місцевого священника Івана Озаркевича на покутську п'єсу «Дівка на віддану, або на милованя нема силованя» започатковано українську театральну справу в Галичині.

І в наступні десятиліття, не зважаючи на урядову реакцію, запеклі протидії польських шовіністів та платної російсько-імперської агентури — галицьких москвофілів, на Покутті простежується зростання української національної свідомості та поширення національно-патріотичного руху, яким охоплювалися не тільки інтелігенція, а й широка селянська людність. Особливе значення і вплив мали діяльність молоді української інтелігенції так званого народовського напрямку, зокрема заснованої нею у Львові в 1868 р. громадської організації Товариства «Просвіта», завданням якої було масове поширення освіти і національної свідомості серед народу. Осередки «Просвіти», зокрема її «Читальні», скоро набули поширення на провінції, в тому числі і на Покутті. В сільських читальнях «Просвіти» регулярно проводилися читання української преси, творів української літератури, зокрема Т. Шевченка, ознайомлення селян з новими раціональними методами господарювання; при них засновувалися сільські хори, драматичні гуртки, кооперативні крамниці тощо. Словом, «Просвіти» стали важливим чинником не тільки освіти, але й організації народного загалу, громадського життя.

Цій справі служила й мережа інших українських культурно-освітніх, господарських і молодіжних організацій та товариств, що була широко задіяна на Покутті: «Сільський господар», «Народна торгівля»,

«Рідна школа», «Союз українок», «Сокіл», «Січ», «Пласт». Важливу роль відігравали і засновані наприкінці XIX — на початку XX ст. політичні партії — особливо Русько-української радикальної партії, та організовані ними заходи з участю широких верств українського громадянства: передвиборних акцій, масових віч з обговоренням животрепетних економічних і суспільно-політичних проблем та виступами відомих діячів з селян й української інтелігенції, зокрема І. Франка, В. Стефаника, М. Павлика.

В останні десятиліття XIX і на початку XX ст. на Покутті, як і в інших місцевостях Галичини, на Буковині і Закарпатті, посилювався процес зубожіння і обезземелення українських селян. Значна їх частина намагалася рятуватися заробітками й заокеанською еміграцією. Саме вихідці із Покуття належали до перших емігрантів з України, які освоювали канадські прерії, закладали тут фермерські господарства, будували церкви, школи, організували громадське культурно-освітнє життя. У містах і містечках Покуття українські міщани, купці, ремісники і промислові робітники зазнавали утисків від чужинців, з яких здебільшого складався і місцевий патриціат — міське керівництво.

Однак і в цих умовах неупинно розвивався й міцнів український суспільно-політичний і культурний рух, ставала все більш вираженою і насиченою, зокрема, його свідомо національно-патріотична складова. В цьому напрямі еволюціонували особливо молодіжні організації. На Покутті діяла густа сітка осередків товариства «Сокіл», яке під постульованою протипожежно-гімнастичною (руханковою) функціональністю мало чимало елементів військової організації. Парамілітарний (напіввійськовий) характер мало і товариство «Січ», перша в Галичині організація якого почала діяти в селі Завалля Снятинського повіту в 1900 року. Основні засади свого устрою цієї організації пов'язували з історичною традицією Запорозької Січі, в діяльності їхньої наголом робився на національно-патріотичному вихованні і фізичному вишколі, загартуванні молоді, підготовці її до боротьби за незалежну Україну.

Плідні результати такого напрямку роботи виявилися незабаром, коли на порядку дня постала реальність будівництва власної української держави та нагальної потреби її оброну й захисту від агресивних посягань на неї загарбаних сусідів.

В період Першої світової війни Покуттям прокотилася наступ російсько-імперської армії та майже

цільорічне панування тут її військово-адміністративного устрою, політичні чинники якого репресували українських патріотів, переслідували і нищили українські національно-патріотичні надбання.

У той час велика кількість покутян воювала проти російських поневолювачів у складі австрійської армії і легіону Українських січових стрільців (УСС), що мав характер української військової формації новітньої доби. У згадуваному історико-етнографічному нарисі про Покуття наводиться перелік (за повітами) воїнів — покутян того часу в складі УСС та інших австрійських військових формувань [17, с. 138—142].

З розпадом Австро-Угорської імперії і проголошенням у листопаді 1918 р. утворення Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) Покуття показало себе, за визнанням дослідників, одним з найорганізованіших теренів українського державотворення [17, с. 157—158]. У повітових містах і містечках Покуття, особливо в Коломиї, виявилися патріотично налаштовані і достатньо підготовлені люди, які оперативно організували встановлення і захист української влади на місцях та делегували достойних представників до центральних органів влади та війська республіки — Української галицької армії (УГА). На багатотисячних народних вічах у різних місцевостях Покуття активно підтримано Акт злуки Західно-Української Народної Республіки з Українською Народною Республікою, проголошений у Києві 22 січня 1919 року.

У містах і селах Покуття налагоджено соціально-економічне життя, шкільництво, культурно-освітню роботу, забезпечено внутрішній спокій і порядок. Однак військова інтервенція Польщі проти ЗУНР й окупація Покуття Румунією в травні 1919 знову вкинули цей край у вир війни. Нерівна боротьба з переважними силами іноземних окупантів та різні міжнародні несправедливості у вирішенні українського питання привели до поразки українських визвольних змагань. Покуття опинилося під владою Польщі.

В умовах польської окупації міжвоєнного двадцятиріччя на Покутті, як і в інших провінціях західноукраїнських земель, продовжувалося зубожіння і обезземлення селян, наростання безробіття в містах і містечках. Ситуація ускладнилася ще й численними дискримінаційними заходами режиму щодо українців: виділення землі на пільгових умовах для польських осадників, обмеження і заборони українцям займати державні посади, натиск колонізації і римо-католицизму.

Українці намагаються рятуватися не тільки заокеанською еміграцією в країни Північної і Південної Америки та ближчими заробітчанськими міграціями, але й з допомогою мобілізації, активізації власних внутрішніх соціально-економічних і культурно-освітніх ресурсів. Ефективними чинниками тут стали, зокрема, розгалужена система громадської організації «Сільський господар» і багатогалузевий кооперативний рух. Значно активізувало свою діяльність Товариство «Провіта», осередки якого були майже в кожному селі Покуття. Захист українського шкільництва і навчання рідною мовою став пріоритетним у діяльності Товариства «Рідна школа». Протидія українофобській політиці влади стає чільною функційною складовою українських спортивних товариств, зокрема «Соколи», новозаснованого «Каменярі», організацій жіночого руху «Союз українок». Значну підтримку знайшло українство і в релігійній та культурно-освітній діяльності Української греко-католицької церкви.

У міжвоєнний період помітно посилилася підтримка корінним населенням Покуття національно-патріотичної складової в програмах і діяльності українських політичних партій, особливо новоутвореної в той час підпільної Організації українських націоналістів (ОУН), яка прийняла на себе і діяльно відреагувала на ще масштабніші екзистенційні виклики та потреби, перед якими стала Україна середніх десятиліть двадцятого століття. Ілюзії деякої частини українців західних земель щодо зміни життя на краще в зв'язку з радянським «визволенням» і «возз'єднанням» восени 1939 р. скоро розвіялися під впливом безвідрадних реалій дійсності. За неповних два роки т. зв. «перших советів» Покутті довелося зазнати втрати кращих численних його людей з інтелігенції, селянства, робітників, ремісників, яких запроторено в тюрми, концтабори, виселено в Сибір чи просто позвірячому фізично знищено — як це було особливо на початку війни з гітлерівською Німеччиною; відчутти й інші «блага» радянської демократії.

Не справилися надії і на інших «визволителів» — німецько-коричневих, які оволоділи Покуттям літом 1941 року. Ті також не мирилися зі свободолюбивим духом українців, гасили його непомірними податками, поборами-контингентами, каторжними роботами, концтаборами, публічними розстрілами, шибеницями тощо.

Сповненим болочих втрат, тривог, переживань було і друге пришестя «советів» літом 1944 р. з просуван-

ням фронту воєнних дій на захід. Тепер було воно дуже ускладненим збройною боротьбою українського підпілля і Української повстанської армії як з німецько-нацистськими, так і московсько-більшовицькими окупантами. Особливо боротьба з останніми ще на тривало продовжилася й після закінчення Другої світової війни, забрала багато кращих синів і дочок України та коштувала їй інших великих жертв.

Об'ємну (хоч, напевно, далеко ще не вичерпану) інформацію про участь Покуття у цьому героїчному і вельми драматичному русі опору, жертвої збройній боротьбі українського народу проти чужинецького поневолення в період Другої світової війни і після неї подано в окремому розділі та в інших місцях тексту згадуваної колективної праці івано-франківських науковців [20, с. 192—221]. Це насправду вражаюча фактологія, яка засвідчує, що весь цей край був охоплений густою сіткою підпільних осередків ОУН і що тисячі його кращих синів і дочок зі зброєю в руках чи іншими способами були задіяні в напруженому і складному протиборстві із зовнішніми і внутрішніми ворогами.

Довелося зазнати покутянам голоду 1946—1947 рр. масових арештів, сибірських концентраційних таборів, різних виселень і переселень, насильної колективізації та інших більшовицьких репресій. Болючим ударом була ліквідація рідної Української греко-католицької церкви та взагалі руйнування і переслідування церковно-релігійного життя, традиційної звичаєвості і моралі. У покутському селі запанувала тривала полоса майже зовсім не оплачуваної кріпосної колгоспної праці, свавілля місцевої влади та її прислужників, майже цілковите безправ'я трудового народу.

Однак і в цих безвідрадних умовах простежується зусилля зберегти своє національне обличчя, не допустити до нівеляції й оказенення духовності. Головним чинником тут служать сім'я, родинне виховання, традиційна релігійність, а також раціональне використання на місцях офіційних культурно-освітніх закладів. Вельми прикметним є широкий рух покутян до оволодіння загальної шкільної, середньої спеціальної і вищої освіти. За роки радянської влади з вихідців Покуття підготовлено численних спеціалістів з різних галузей господарства, освіти і техніки, а також чималий загін наукової і творчої інтелігенції.

Збереженість українського національно-патріотичного духу в середовищі покутян особливо проявилася з активізацією руху за легалізацію Укра-

їнської греко-католицької церкви наприкінці 1980-х років та з розгортанням процесів, пов'язаних з відродженням української державної незалежності на початку 90-х років минулого століття, в організації та розгортанні діяльності Народного Руху й інших громадсько-політичних і культурних об'єднань. Цей край дав чимало патріотично налаштованих і фахово підготовлених особистостей, потрібних для новочасного державного будівництва України, утвердження демократичних засад її суспільно-політичного життя, економічного і культурного розвитку.

І взагалі навіть побіжний огляд основних етапів нової і новітньої історії Покуття дає підставу констатувати, що цей край належав до найбільш задіяних в українське історичне буття регіонів і відіграв посутню роль в українському національно-визвольному русі й розвитку національної свідомості. Великий і важливий внесок у цьому належить діяльності патріотичної української інтелігенції, в тому числі й греко-католицької церкви, яка з часів М. Шашкевича і, особливо, з початку ХХ-го ст., коли її очолив великий Митрополит Андрей Шептицький, все більше переймалася доленосними справами і потребами свого народу. Навіть у драматичних умовах підрадянського підпільного існування ця церква користувалася істотним впливом, народною довірою і підтримкою.

Представники інших етносів, інонаціональні меншини на Покутті. Вони осідали тут з ранніх періодів історичного буття цього краю, походили від сусідства з кочовиками степового простору, завойовницьких нападів і переходами тут різних народів. Однак туземне середовище з давнього часу було на Покутті спроможним освоювати в собі різноетнічні привнесення. Уже в період раннього середньовіччя руськість населення Прикарпаття між Дністром і Прутом була настільки виразною, що цей край входив до етнічного простору Київської Русі і державних формацій Галицького та Галицько-Волинського князівств. І після польського захоплення він тривалий час належав до т.зв. «Руського воєводства».

З княжих часів підтримувалося поселення на Покутті купців, ремісників з інших народів, які осідали здебільшого в містах і містечках, творили тут свої спільноти, організовували власне релігійне і культурно-освітнє життя. Давніми іноетнічними поселенцями на Покутті були євреї і караїми. Уже в XV ст. у місті Снятині, де перетиналися важливі торговельні шля-

хи, поселилися вірмени. Представники цього етносу осіли і в інших покутських містечках, зокрема Тисьмениці, Городенці, Обертині, Гвіздці.

Коли з середини XIV ст. галицька земля потрапила під панування королівської Польщі, на Покуття, як на один з природно найбагатіших теренів, ринули польські феодала, які вели за собою дрібну шляхту й інший польський та пропольський елемент. Колонізація українського простору поляками, денаціоналізація і окатоличення нащадків русько-українського боярства, знаті та інших соціальних верств населення були складовою державної політики Речі Посполитої і діяли впродовж багатьох століть до найновішого часу включно. Про цю політику й сьогодні нагадують численні споруди костелів у містах, містечках та селах Покуття. До толерування і підпорядкування цій політиці всіляко спонукалися й інші іноетнічні поселенці на Покутті.

Станом на XIX — перші десятиліття XX ст. на Покутті, окрім найбільшої польської національної меншини, чисельно значною була єврейська, меншою мірою німецька і чеська меншини. Вірмени і караїми на Покутті під кінець XIX — на початку XX ст. вже переважно полонізувалися чи асимілювалися в українському середовищі. Зосередження поселенців з інших народів локалізувалося здебільшого в містах і містечках, хоч немало проживало і по селах. За соціальним статусом вони були державними службовцями, поміщиками-землевласниками, купцями, дрібними торгівцями, ремісниками, підприємцями-промисловцями, робітниками, займалися також невеликим сільським господарством тощо.

Переважна більшість іноетнічних жителів Покуття, особливо тих, які займали різного рівня державні посади, володіли значним майном, більшими чи меншими підприємствами, були посібниками влади і феодалів у пригнобленні і визискуванні українського загалу, співучасниками його дискримінації, витіснення на периферію економічного і суспільно-політичного життя. Водночас бідніші чужинці, зокрема ті, що проживали в селах, хоч і здебільшого тяжіли до своїх етнічних спільнот, дотримувалися своєї релігії, обрядово-звичаєвих традицій, зазвичай намагалися підтримувати толерантні добросусідські взаємини з українським середовищем, з розумінням ставились до українських проблем і потреб³.

³ Докладніше про це див. [15; 13; 14].

Також у непоодиноких випадках намагалися підставити своє плече, допомогти у вирішенні цих потреб — і не тільки на побутовому, а й культурно-освітньому і суспільно-політичному рівнях. Наприклад, уродженець польської сім'ї з покутського села Поточиці на Городенківщині *Михайло Колодзінський* (1902—1939) став одним із чільних діячів Організації українських націоналістів, її ідеологом (автор праць «Українська воєнна доктрина», «Воєнне значення й стратегічне положення Закарпаття» та ін.) й організатором військової справи. Кілька разів у 30-х рр. його ув'язнювала польська влада. З проголошенням державності Карпатської України весною 1939 р. став керівником штабу військової формації захисників цієї держави — Карпатської Січі, і загинув у боротьбі з угорськими окупантами в березні 1939 р. [17, с. 193—194].

З єврейської етнічної меншини на Покутті вийшов відомий діяч зі світовим іменем, письменник і вчений (філософ, соціолог) *Манес Шпербер* (1905—1984). У колишньому містечку Заболотів (тепер селище міського типу) Снятинського району, де він народився і провів дитячі роки, його ім'я відзначене спорудженням у наш час пам'ятником.

У зв'язку з питанням про іноетнічних жителів Покуття слід звернути увагу і на таке значне в минулому явище демографічної структури населення цього краю (також інших теренів українського Прикарпаття), як дрібна (т.зв. «околиця», «чиншова», «загородова», «ходачкова») шляхта. За походженням, це здебільшого зубожілі, здрібнілі нащадки давніх руських боярських і дружинних родів, які в минулому виконували певні державні службові функції. Польсько-королівська влада, в основному зберігши за ними ці обов'язки, номінувала їх шляхетським станом з певними привілеями. Ця шляхта була переважно руського віросповідання (православного, згодом греко-католицького) й етнічно ідентифікувалася з русинами (українцями). При австрійських правителях ці привілеї були скасовані, хоч увільнення від панщиняних повинностей і надалі зберігалася за дрібною шляхтою. Тим-то вона, хоч за майновим станом і соціальним статусом, особливо після скасування панщини в 1848 р., не відрізнялася від звичайних селян, а то й нерідко була ще біднішою, зазвичай вважала себе чимось іншим, вищим від них. Намагалася вирізнитися перейнятими з панських сфер елементами побуту, одягу, будівництва, звичаїв. Користуючись у побуті тою ж, що й інші

селяни («хлопи») «руською» (українською) мовою, зазвичай вкраплювала до неї польські і полонізовані слова, звороти, титулувала себе «пан», «пані», висте-рігалася посвоячення, одруження з «хлопами».

Корпоративна відособленість дрібної шляхти від інших селян продовжувалася до найновіших часів. Вона підтримувалася і владними чинниками. Нерідко навіть у рамках одного села, однієї церковної парафії громада адміністративно ділилася на «рустикальну» (селянську) і «шляхетську» частини зі своїми урядами й установами. У міжвоєнне двадцятиріччя ця диференціація всіляко заохочувалася і підтримувалася на рівні польської державної політики, трансформувалося в роздуванні шляхетсько-хлопського протистояння, відособлення, посиленої полонізації і окатоличення дрібної шляхти⁴.

При всьому цьому, з неї, середовища дрібної шляхти, вийшло чимало подвижників українства, українських патріотів, активних учасників українських національно-визвольних змагань — воїнів січового стрілецтва, Української галицької армії, Української повстанської армії.

До Другої світової війни неукраїнська, іноетнічна людність становила переважну більшість населення покутських міст, містечок і промислових осередків. У новітню добу внаслідок складних і небезболісних політичних, економічних та етносоціальних процесів ситуація істотно змінилася. Відбувся масштабний вплив іноетнічного населення з Покуття. Хоча більшовицький режим у післявоєнні роки і наступні десятиліття прикладав значні зусилля до того, щоб на зайняті західноукраїнські терени привести своїх поселенців — часто з глибин Росії й інших республік, надаючи їм кращі посади, помешкання й інші переваги, чисельної переваги чужинців у міських і промислових осередках Покуття, як і в інших місцевостях Західної України, йому не вдалося встановити. Попри різні перепони на промислові підприємства, міські господарства, культурно-освітні й адміністративні установи потужно нахлинув місцевий навколишній сільський люд, який виявив спроможність протидіяти експансії іноетнічного елемента, почасти нейтралізувавши його вплив і з часом асимілювавши в своєму середовищі.

⁴ Значний матеріал про дрібну шляхту на Покутті, її традиційно-побутову культуру містить, зокрема, опублікована книжка [19].

Цей процес значною мірою посилювався за роки незалежної України. Сьогодні Покуття, як, мабуть, ніколи раніше (хіба що в глибокому минулому) за складом свого населення є етнічно однорідним — українським не тільки в селах, а й у містах і містечках. Залишилося в минулому й етносоціальне, етнокультурне вирізнення в українському соціумі дрібної шляхти.

Покутський говір. Одним з важливих прикметних індикаторів регіональної історико-етнографічної специфіки Покуття є, як згадувалося, його народна мова. За всіма своїми визначальними параметрами (звуковою, граматичною, словотворною будовою, лексикою, фразеологією) вона є органічною складовою української народної мови, одним з її територіально-діалектних підрозділів. Разом з суміжними на сході надпрутськими говірками Буковини сучасні дослідники іменують цей народномовний простір «Покутсько-буковинським говором» і вважають його одним з українських говорів південно-західного наріччя, перехідним між буковинським і наддністрянським [22, с. 464—465]. Хоч, як згадувалося в попередньому історіографічному огляді, добрий знавець і дослідник народної мови Покуття, уродженець цього краю філолог Б. Кобилянський вважав цю мову окремим діалектом поряд із суміжними — гуцульським, наддністрянським, бойківським та достатньо переконливо аргументував це положення даними історико-філологічного і порівняльного аналізу [8].

Діалектологічними дослідженнями стверджується особлива близькість і багато спільностей покутського говору з іншими західноукраїнськими територіальними говірками. В ньому збереглися численні реліктові форми й елементи староукраїнської мови, які відсутні або представлені у відмінних варіантах в інших говорах, залишилися тим більше поза практикою новочасної української літературної мови. Водночас традиційній розмовній народній мові покутян властиві характерні ознаки, які вирізняють її з-поміж інших територіальних говірок української народної мови.

З фонетичних особливостей для покутського говору прикметними є: перехід [а] після м'яких приголосних в [е], [и], [і] — *ш'епка* (шапка), *пор'идок* (порядок), *спідниц'і* (спідниця); відсутність пом'якшення приголосних [с], [ц] в кінці слів — *дес* (десь), *хтос* (хтось), *хлопец* (хлопець), *отец* (отець); перед закінченням -а, -у — *вулиця* (вулиця), *терниця* (терниця), *копицу* (копицю), *вули-*

цу (вулицю); у прикметниках і прислівниках на -ск, -зк, -цк — *віту'юський* (вітцівський), *німецький* (німецький), *ниско* (низько); у закінченнях давніх форм дієвідміни — *булисмо* (були-сьмо), *ходилис-те* (ходили-сьте); пом'якшення [р], особливо в іменниках з суфіксом -ар — *віўчер'* (вівчар), *косар'* (косар), а також в інших випадках — *цер'ква* (церква), *мор'ква* (морква); переважне оглушення приголосних — *біп* (біб), *зупки* (зубки), *книшка* (книжка); послідовний перехід [т'] у [к'], а [д'] у [г'] — *к'іло* (тіло), *г'іт* (дід), *г'іука* (дівка)⁵.

Морфологічні особливості: розрізнення твердих, м'яких і мішаних типів відмінювання іменників — *кон'ем*, *д. коневи*, *кулéшеў*, *вулицеў*; закінчення -и в давальному і місцевому відмінках однини іменників жіночого роду — *сóли* (солі), *по земли* (по землі), *по стерни* (по стерні); залишки форм двоїни — *дві слові* (два слова), *дві йейц'і* (два яйця), *дві хаті* (дві хати); відсутність м'якої групи прикметників — *синий -а, -е, верхній -а, -е, тутешний -а, -е*; утворення вищого ступеня прикметників і прислівників з суфіксами -іч, -іш, -ч — *даўнішчий*, (давніший), *менче* (менше), а також з допомогою частки *май* — *май більший*, *май старший*, *май рано*; активне функціонування префікса *ві* — *віскочити* (вискочити), *вігнати* (вигнати), *віпити* (випити); вживання паралельних форм майбутнього часу дієслів — *будемо робити* — *мемо робити*, *будемо чекати* — *мемо чекати*; наявність: «складних форм» минулого часу — *ходиўим* (-йем) (я ходив), *ходиуїс* (-йес) (ти ходив), *ходилисмо* (ми ходили); енклітичних (коротких) форм особових займенників у давальному відмінку — *ми* (мені), *ти* (тобі), *си* (собі), *му* (йому) — і знахідному — *м'і* (мене), *го* (його), *йї* (її); рухомої зворотної частки -ся у різних її фонетичних варіантах (*с'а, са, си*) як після, так і перед дієсловами — *сварити ся* (-са, -си), *ся* (са, си) сварити; підсилювальної частки -ко після дієслів — *ходи-ко* (ходи-но), *читай-ко* (читай-но), *співай-ко* (співай-но).

У лексиці покутського говору — багато слів, що властиві більшості інших говорів південно-західного наріччя української народної мови: *ватра* (вогнище), *газда*, *газдині* (господар, господиня), *куг'ут* (півень), *лілик* (кажан), *в'ерем'не* (погода), *грунт* (садиба), *доўбач* (-ак) (дятел) та ін. Є чимало рід-

кісних локально покутських слів: *в'євирица* (білка), *глуж'ан'ка* (стебла кукурудзи), *грінка* (відрізаний кусок хліба), *кірпа* (висока жіноча зачіска), *коўтач* (дятел), *половік* (яструб), *пор'єкло* (прізвисько), *призорок'ий* (короткозорий).

Жива народно-мовленнева традиція покутського говору, зокрема його східної частини (Снятинщини), особливо добре представлена в новелах Василя Стефаника, мова яких основана на реальному граматичному, лексичному і фонетичному досвіді цього говору. Це стверджується наявними дослідницькими працями про творчість В. Стефаника, особливо переконливо доведено в названій монографії Б. Кобилянського «Діалект і літературна мова» (с. 52—72). Багато покутських діалектизмів містять також твори, уродженця цього краю сучасника і приятеля В. Стефаника Леся Мартовича.

Покуття в українській літературі і мистецтві. Вихідцями з Покуття були українські церковні діячі і письменники-полемісти, захисники православ'я другої половини XVI — першої половини XVII ст. *Йов Княгиницький* (народився в містечку Тисьмениця) і *Йов Залізо* (преподобний Йов Почаївський, походив з Коломиїщини). Перший листувався і приятелював з українським полемістом Іваном Вишенським, брав участь в організації книгодрукування, засновник відомого монастиря — скиту в Маняві (тепер Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл.). Другий — автор кількох десятків богословсько-полемічних праць, написаних староукраїнською літературною мовою і спрямованих на захист чистоти православ'я, організатор подвижницького чернечого життя, поєданого з освітньо-виховною діяльністю серед мирян, ігумен Почаївського монастиря. Згадується у відомому канті «Ой зійшла зоря вечорова» — про чудесне врятування Богоматір'ю Почаївського монастиря від турецького нашествия.

У новіші часи Покуття виконало важливу роль у національному культурному пробудженні на західноукраїнських землях, зокрема у відродженні українського літературного руху на народній основі і народною мовою. І не тільки тому, що тут знайшлися такі особистості, як М. Верещинський і Г. Ількевич, які діяльно підтримали ініціаторів цього руху — М. Шашкевича і його сподвижників з угруповання «Руська трійця», але й, що самі вони змогли усвідомити значущість цього починання і стали його діяльними сподвижниками на Покутті.

⁵ Тут і далі подаємо ці відомості за: [22, с. 464—465; 16].

Уже в 1830-х рр. услід за провісницею нового українського письменства в Галичині «Русалкою Дністровою» (1837), в Коломії була підготовлена книжка «Галицькі приповідки і загадки», зібрані Г. Лькевичем (Відень, 1841). Тоді ж за спонукую М. Верещинського Я. Головацький розпочав підготовку збірника українських народних пісень, видання якого коломийський меценат обіцяв профінансувати і хотів бачити вже на початку 1840-х. Однак робота над цим проектом затягнулася на десятиліття і завершилася щойно відомим чотирикнижжям «Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я.Ф. Головацким» (Москва, 1878).

М. Верещинському належить чимала заслуга у підготовці й виданні двотомного альманаху «Вінок русинам на обжинки» (Відень, 1846, 1847), перша книжка якого має особливу вагу в історії української літератури, оскільки оприлюднила велику збірку не надрукованих ще на той час творів М. Шашкевича. Чи не найважливішим було, що цей високоавторитетний діяч послідовно відстоював права українців Галичини на власний національно-культурний розвиток, стверджував високі достоїнства простонародної мови та можливість її використання для творення нової літератури; що до цієї своєї позиції М. Верещинський підготував і приєднав групу місцевих інтелектуальних людей, які незабаром у знаменний час Весни народів 1848 р. здатні були належним чином озвучити на Покутті українську справу, залучивши до неї і такий істотний культурний чинник, як аматорський театр та підготовку для нього репертуару. Стосовно останнього, то окрім згаданої переробки «Наталки Полтавки», І. Озаркевич пристосував тоді ж для галицького глядача також п'єси І. Котляревського «Москаль чарівник» з назвою «Жовнір-чарівник», Г. Квітки-Основ'яненка «Сватання на Гончарівці» — «Сватання або жених навіжений», С. Писаревського «Купала на Івана» — «Весілля» або «Над цигана Шмагайла нема розумнішого». Для коломийських аматорів відомий український письменник, приятель М. Шашкевича Микола Устиянович (1811—1885) здійснив переробку польської драми про гуцулів «Karpaszu górale» Юзефа Коженювського — «Верховинці Бескидів», для якої написав знану пісню «Верховино, світку ти наш» і переклав з польської мови «Гей, браття опришки», яка також утвердилася в українському пісенному репертуарі.

І в наступні десятиліття причетність Покуття до українського літературного руху в Галичині була значною та продуктивною. В цьому переконає навіть побіжний перелік пов'язаних з цим краєм імен і фактів, що залишили позитивний слід в українському культурному процесі: уродженець Тлумацького повіту (с. Хотимир) *Ксенофонт Климкович* (1835—1881) — український письменник, один із перших популяризаторів Т. Шевченка в Галичині, перекладач його творів німецькою мовою, подвижник української літературної журналістики в Галичині. Виходець з Коломийщини *Остан Терлецький* (1850—1902) — громадський політичний і культурний діяч, автор літературознавчих праць, які високо оцінював І. Франко. *Остан Левицький* (1834—1903) з Городенківщини — український письменник, перекладач, педагог, громадсько-культурний діяч.

Знаменитостями в українській літературі кінця XIX — перших десятиліть XX ст. стали пов'язані з Покуттям походженням, творчою та громадською діяльністю письменники: *Василь Стефаник* (1871—1936) — народився і більшу частину життя провів у с. Русів Снятинського повіту, *Лесь Мартович* (1871—1916) — походив із с. Торговиця на Городенківщині та *Марко Черемшина* (Іван Семанюк, (1874—1927) — уродженець с. Кобаки, тепер Косівського району Івано-Франківської області, останні 15 років життя працював адвокатом у Снятині. Вони були глибокими знавцями життя покутського села і душі його людини. З цієї сфери почерпнута більшість сюжетів і образів їхніх творів та неповторний мовний колорит. У В. Стефаника і меншою мірою у Лєся Мартовича цей колорит оснований на покутському говорі, у Марка Черемшини — на суміжних з Покуттям говірках гуцульського діалекту. Однак у історії української літератури всі три вони фігурують, як «Покутська трійця», творці оригінальної психологічної новели.

Уродженцями покутського краю була відома українська письменниця, організаторка жіночого і взагалі громадського просвітнього руху *Наталія Кобринська* з Озаркевичів (1855—1920) й талановитий новеліст, на жаль, передчасно згаслий — *Лесь Гринюк* (1883—1911). Згадаємо тут й обдаровану авторку оповідань з народного життя та повісті «На стрічу сонцю золотому» *Марію Колцуняк* (1884—1922), яка учителювала у селах Покуття і в Коломії, де й закінчилася її життєва дорога.

З цим краєм пов'язані життя й діяльність низки інших помітних постатей українського письменства і громадсько-культурного життя двадцятого століття: автора талановитих оповідань і драматичних творів та організатора української військової справи періоду Першої світової війни *Мирослава Ірчана* (Андрія Баб'юка, 1897—1937), популярного прозаїка *Андрія Чайковського* (1857—1935, з 1919 р. жив, працював, і помер у Коломиї), стрілецького поета, прозаїка, перекладача і журналіста *Юрія Шкрумеляка* (1895—1965), автора повістей і романів, журналіста і освітнього діяча, засновника гімназії в Городенці *Антоня Крушельницького* (1878—1941), січового стрільця, творця численних дитячих оповідань, віршів і популярної «Історії України для дітей» — *Антоня Лотоцького* (1881—1949).

З Покуттям пов'язаний початок творчого шляху відомої української письменниці *Ірини Вільде* (Макогон, Полотнюк, Дроб'язко Дарини, 1907—1982). Працюючи в 1930-х рр. учителькою в Коломиї, вона почерпнула багато матеріалу з життя інтелігенції, молоді, учнів, що ліг в основу її тогочасних повістей («Метелики на шпильках», «Б'є восьма», «Повнолітні діти» та ін.), які привернули увагу громадськості до молоді письменниці. Істотне значення для неї мало і співробітництво з журналом «Жіноча доля», що видавався в Коломиї.

З Коломиї родом багатогранно обдарована творча особистість — український поет, перекладач, художник, мистецтвознавець і літературний критик *Святослав Гординський* (1906—1993). Зі Стефаникового Русова родом знаний прозаїк, публіцист і журналіст *Тарас Мигаль* (1920—1982), зі Снятинщини також талановиті літератори *Василь Ткачук* (1916—1944), який встиг заявити про себе кількома виданими в 30-х рр. книжками новел та нарисів, і пропав у вирі Другої світової війни; поет та прозаїк, сільський учитель *Іван Михайлюк* (1906—1988), також учитель на Покутті, автор низки повістей і драматичних творів *Іван Федорак* (І. Садовий). Збірками гумористичних оповідань для дітей став відомим уродженець Городенки *Володимир Бандурак* (1915—1982).

До заслужених для Покуття особистостей належить літератор і громадсько-культурний діяч *Михайло Бажанський* (1910—1994), який народився у Снятині. Перебуваючи після Другої світової війни на еміграції в США, він багато писав про рідне міс-

то і рідні сторони, заснував журнал «Снятин» і такої ж назви серійне видання, в якому друкувалися праці з історії, краєзнавства й етнографії Покуття. Цінним джерелом інформації стосовно цієї тематики є видана ним книга «Краса Снятинщини» (1982).

Вельми плідним виявився покутський край і для українського мистецтва. Помимо численних знаних і незнаних майстрів у сфері народного прикладного і декоративного мистецтва, про яких мова в наступних розділах, з цього краю виловилося чи пов'язано життєвими обставинами чимало відомих і заслужених професіональних митців, які збагатили українську мистецьку культуру цінними творами.

З містечка Гвіздець (тепер селище міського типу на Коломийщині) походив визначний живописець і графік — *Ярослав Пстрак* (1878—1916), — автор художніх полотен на історичні, побутово-етнографічні теми, пейзажів і портретів, ілюстрацій до творів М. Гоґоля, Т. Шевченка, І. Франка, В. Стефаника та ін. З Коломиєю пов'язаний початок його художньої освіти, яку продовжив у Мюнхенській академії мистецтв. На Покутті починався творчий шлях відомого українського художника *Юліана Крайківського* (1892—1975). Своїм неповторним розписом тут оздоблював церкви, творив жанрові картини живописець *Модест Сосенко* (1875—1920). З села Делева на Тлумаччині вийшов відомий художник-імпресіоніст *Денис Іванцев* (1910—2003), якого міжнародний біографічний центр (Кембридж, Англія) за заслуги в розвитку світового мистецтва визнав у 1992 р. людиною року. Він також віддав чимало творчої снаги розпису покутських храмів, в тому числі й рідного села.

Уродженцями Покуття були художники *Петро Грегорійчук* (1914—1990), *Ярослав Лукавецький* (1908—1993), *Мирослав Радиш* (1910—1956), які відзначилися в мистецтві різьби по дереву, живописі, театральному декоративному малярстві, особливо два останні. У с. Карлів (тепер Прутівка) на Снятинщині народився живописець, графік і мистецтвознавець *Іван Кейван* (1907—1992) — автор численних портретів діячів української історії і культури, дослідницьких праць з історії українського і світового мистецтва, займався і розписом церков.

Величиною всеукраїнського виміру у мистецтві став син Покуття (народився в с. Микулинці, тепер у складі Снятина) автор численних художніх полотен, портретів, графік, лауреат Державної премії

України ім. Т. Шевченка, академік *Василь Касіян* (1896—1976). Життєво-біографічний і творчий стосунок до цього краю мають відомі українські художники *Ольга Плешкан* (1898—1985), *Маргарет Сельська* (1903—1980), *Ксенія Кічура-Кубранович* (1912—1969), *Ольга Онищук* (Руденська, 1913), *Богдан Божемський* (1923).

Все це митці високої проби, переважна більшість із них навчалася у високих мистецьких школах, академіях Європи (Праги, Відня, Кракова, Варшави, Мюнхена, Познані, Парижа), у відомій художній школі О. Новаківського у Львові. У роки Другої світової війни і після неї непоодинокі з названих зазнали репресій, томилися в тюрмах, сталінських концтаборах, значна частина змушена була покинути Україну.

Згадаємо тут і уродженця Коломиї, небуденного митця українського театру, режисера, актора і художнього керівника, організатора української театральної справи в Галичині і на еміграції *Володимира Блавацького* (1900—1953).

Важливою культурною подією, пов'язаною з покутським краєм, стало заснування в Коломиї 1926 р. за старанням громадсько-культурного місцевого діяча *Володимира Кобринського* (1873—1958) Музею народного мистецтва Гуцульщини (тепер Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Йосафата Кобринського), який став осередком збирання, зберігання і вивчення пам'яток народної традиційної культури цього краю. Заснування цієї установи послужило поштовхом до розгортання на західноукраїнських землях у 1920—1930-х рр. історико-етнографічної і краєзнавчої роботи та організації місцевих громадських історико-краєзнавчих музеїв.

Талановитими уродженцями Покуття поповнився мистецький ресурс України в другій половині ХХ ст. Серед них — лауреати Національної премії ім. Т. Шевченка, художник-графік *Іван Остафійчук* (1940) і відомий майстер художньої фотографії *Василь Пилип'юк*, художник і громадсько-культурний діяч *Емануїл Храпко* (1947).

Цілу когорту складають уродженці Покуття — літератори, митці, вчені, громадсько-політичні та культурні діячі, які ввійшли в різні сфери українського інтелектуального і мистецького життя нашого сьогодення. Їхній наростаючий доробок стане в свій час, вочевидь, предметом спеціального розгляду. Окре-

мо варто було зупинитися і на візії Покуття в літературі та мистецтві, почерпнуті з історичних і новочасних реалій цього краю, його природного і етнокультурного довілля, сюжетів, образів, мистецьких і мовно-виражальних засобів.

Тут лише додамо ще кілька зауваг, стосовно участі Покуття у видавничому русі і розвитку української журналістики.

У другій половині ХІХ ст. головне місто Покуття Коломия — стало другим, після Львова, осередком українського світського книгодрукування й періодичної преси. Початок цієї справи пов'язаний з діяльністю братів Білоусів: директора відкритої в Коломиї 1861 р. гімназії Теодора і досвідченого друкаря Михайла, який до того пройшов практику в друкарнях Львова та інших міст. Вони заснували в Коломиї в 1864 р. першу друкарню, а в 1865 р. газету «Голос народний», яка була першим українським періодичним виданням у західноукраїнському краю поза Львовом. З коломиїської друкарні вийшли, зокрема, дві книжки поезії Юрія Федьковича (1867).

З того часу в Коломиї видаються численні українські книжки, брошури, часописи, які поширювалися по всій Галичині, та поза її межами. Тут засновуються і розгортають діяльність й інші друкарні та видавництва. Згодом цей видавничий рух поширюється і в інших містах Покуття.

На сьогодні ця тема має вже певне узагальнююче висвітлення у спеціальних монографічних дослідженнях Василя Глаголюка і Миколи Васильчука [3; 2] та зреферована у фактологічно насиченому розділі згадуваного нариса про Покуття [5].

Відсилаючи зацікавленого читача до цих праць, зазначимо, що незвичайна для провінції розвинутість на Покутті видавничої традиції знайшла плідне продовження і нове якісне нарощення та озвучення в добу новочасної Української Незалежності. Творча літературно-мистецька, журналістська і наукова інтелігенція цього краю якось порівняно легко звільнилася від тривалого тягару казенної радянської заїдеологізованості і суворої цензурної підконтрольності друкованого слова, та вже на самому початку 1990-х виявилася спроможною діяльно відповісти на виклики і потреби нової української дійсності.

На Покутті з'явилися проїняті українською державотворчою і націотворчою ідейністю преса і численні книжкові видання, які відкривають читачеві

правду про невідоме і маловідоме з українського давнього і недавнього минулого, зосереджують увагу на насущних реаліях і завданнях сьогодення. На цій хвилі розгорнувся і згаданий рух, щодо творення монографій і нарисів про окремі місцевості, міста, містечка і села — рух, який за своєю інтенсивністю і результативністю, мабуть, безпрецедентний порівняно з іншими провінціями України. Неординарними з цього погляду є видавничий проект «Енциклопедія Коломийщини», який успішно діє з 1996 р. і представлений на сьогодні близько 10-ти гасловими випусками; продовження видань у діаспорі мемуарно-краєзнавчих збірників — «Городенщина» (том другий 2002), «Коломия й Коломийщина» (том другий 2008), колективні й індивідуальні авторські монографії — «Коломийщина вчора і сьогодні» (2006), «Снятин над Прутом» В. Харитона і М. Тимофійчука, «Скрижалі покутської Городенківщини», низка книг снятинської видавничої фірми «Прут-Принт», ошатно і багатоілюстровано видані понад 450-сторінковий том «Покуття. Історико-етнографічний нарис» (2010) та понад 700-сторінкова книга «Снятинщина. Історико-етнографічний нарис» (Львів: «Манускрипт», 2014).

Це вже речі, які за своїм змістом та едиційним рівнем виходять за регіональні рамки і набирають загальнонаціональної культурної значущості, стають зразковими, еталонними для історико-краєзнавчих вивчень і видань.

Навіть на основі наведеного далеко не повного переліку фактів про присутність і участь Покуття в українському літературному процесі, професійній мистецькій творчості, видавничій і журналістській справі не можна не застановитись на констатації незвичайної активності і продуктивності для нашої культури в різні історичні періоди цього порівняно невеликого краю української землі. Все це — значущий і повчальний досвід. І дуже істотно, що з новими якісними нароццями він, цей досвід, продовжується і примножується в наш час.

Отож сказане тут про різні аспекти доісторичного й історичного буття краю з давньою назвою Покуття, відомості про його природно-географічну фізіономію, автохтонне населення і його визначальний антропологічний тип, характер традиційної народнорозмовної мови, етногенетичну еволюцію, багатовікову задіяність у процесі етно-, націо-

культурогенезу українського народу, активна участь у його національно-визвольній боротьбі і, зрештою, в новочасному та новітньому українському державотворенні — переконує, що цей край — давня інтегральна складова української землі, українського етнокультурного простору, один із історико-етнографічних регіонів України, а його корінна людина — покутяни — одна з етнографічних груп українського народу.

Попри головні чинники, дією яких детермінувалася основоположна єдність покутян з київсько-руською протоукраїнською спільнотою і захист від чужоземних загарбників, — східний (візантійський) релігійно-християнський обряд, хліборобський уклад виробничо-господарського життя та побутової культури, економічні зв'язки — впродовж історії діяли і фактори, впливом яких зумовлювалися виникнення і формування певних місцевих специфічних стереотипів і рис господарсько-побутового життя, різних ділянок традиційної матеріальної і духовної культури місцевого населення. Вивчення цієї специфіки — предмет народознавчих наук, зокрема етнології і фольклористики.

1. Боплан Г.Л. Опис України / Г.Л. Боплан. — Львів : Каменярь, 1990.
2. Васильчук М. Українська видавнича справа в Коломиї. Друга половина XIX — XX ст. / М. Васильчук. — 2003.
3. Глаголюк В. Українська преса Покуття як джерело вивчення суспільно-політичного життя краю 20—30-х рр. XX ст. / В. Глаголюк. — 2002.
4. Головацький Я. Путешествия по Прикарпатской Руси и в Венгрии / Я. Головацький // Литературный сборник. — Львов, 1886. — Вып. I.
5. Друковане слово // Покуття. Історико-етнографічний нарис. — Львів : Манускрипт, 2010. — С. 310—325.
6. Дяченко В.Д. Антропологічний склад українського народу. Порівняльні дослідження народів УРСР і суміжних територій / В.Д. Дяченко. — Київ : Наукова думка, 1965.
7. Кирчів Р. Чий запис пісні про Романа й Оленочку в «Русалці Дністровій»? / Р. Кирчів // Народознавчі зошити. — 2000. — Зош. 3. — С. 465—472.
8. Кобилянський Б.В. Діалект і літературна мова (Східнокарпатський і покутський діалекти, їх походження і відношення до української літературної мови / Б.В. Кобилянський. — Київ : Радянська школа, 1960. — 276 с.
9. Койнов М.М. Покутський лісостеп / М.М. Койнов // Географічний збірник. — Львів : Львівський

- відділ Географічного товариства СРСР, 1959. — Вип. 5. — С. 58—71.
10. Ляскоронский В.Г. Г. Л. де Боплан и его историко-географические труды относительно южной России. I. Описание Украины. II. Карты Украины / В.Г. Ляскоронский. — Киев, 1901. — С. 1—44 : Карты.
  11. Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я.Ф. Головацким. — Москва, 1878. — Часть I.
  12. Онікієнко В.В. Природа і господарство Станіславської області / В.В. Онікієнко, Я.І. Жупанський. — Чернівці : Чернівецький державний університет, 1960.
  13. Паньків І.М. Євреї на Покутті / І.М. Паньків // Наукові записки. — Вип. 7—8. — Івано-Франківськ : Місто НВ, 2003. — С. 132—138.
  14. Паньків І.М. Поляки на Покутті / І.М. Паньків // Наукові записки. — Вип. 9—10. — Івано-Франківськ : Місто НВ, 2006. — С. 62—74.
  15. Паньків І.М. Польська, німецька та інші етнічні меншини в соціокультурних процесах на Покутті (друга половина XIX — 30-ті рр. XX ст.) : автореф. канд. дис. / І.М. Паньків. — Івано-Франківськ, 2007.
  16. Покутський діалект // Покуття. Історико-етнографічний нарис. — С. 396—415.
  17. Покуття. Історико-етнографічний нарис. — Львів : Манускрипт, 2010.
  18. Русалка Дністровая. — У Будимі, 1837.
  19. Сливка Л. Галицька дрібна шляхта в Австро-Угорщині (1772—1914 рр.) / Л. Сливка. — Івано-Франківськ : Місто НВ, 2009. — 218 с.
  20. У боротьбі за українську державу // Покуття. Історико-етнографічний нарис. — Львів, 2010. — С. 192—221.
  21. Украинский народ в его прошлом и настоящем. — СПб, 1916. — Т. II.
  22. Українська мова. Енциклопедія. — Київ : Українська енциклопедія ім. М. Бажана, 2000.
  23. Франко І. Літературне відродження Полудневої Русі і Ян Коллар / Франко І. // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. — Київ : Наукова думка, 1981. — Т. 29.
  24. Хведір Вовк. Студії з української етнографії та антропології. — Київ : Мистецтво, 1995.
  25. B. R. Pokucie / B. R. // Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. — Warszawa, 1887. — Т. VIII. — S. 550—560.
  26. Bielowski A. Pokucie / Bielowski A. // Czas. Dodatek miesięczny. — Kraków, 1857. — Т. VIII. — S. 653—736.
  27. Jana Długosza Dziejów polskich ksiąg dwanastie. — Т. I. — Ks. I. — W Krakowie, 1867.
  28. Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego. — Księga pierwsza. Księga druga. — Warszawa, 1962.
  29. Kirkor A. Pokucie pod względem archeologicznym / A. Kirkor. — Kraków, 1876.
  30. Kolberg O. Pokucie. Obraz etnograficzny / O. Kolberg. — Т. I. — Kraków, 1882.
  31. Majer J. Charakterystyka fizyczna ludności galicyjskiej / Majer J., Kopernicki I. // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. — Т. I. — Kraków, 1877. — S. 3—181.
  32. W[ójcicki] K.W. Nad-Prucie. Wyjątek z opisu Pokucia / W[ójcicki] K.W. // Muzeum Domowe. — Warszawa, 1835. — № 45. — S. 358—360.

Roman Kyrchiv

POKUTTIA AS A HISTORIC-ETHNOGRAPHIC DISTRICT OF UKRAINE

Different aspects of a prehistoric being of Pokuttia are illuminated. Some information about its geographical and natural position, native dwellers and their dominate anthropological type, the character of the traditional colloquial folk language, ethnogenetic evolution, its centuries-old attraction in the process of ethnic, national, and cultural genesis of Ukrainian nation, about its active participation in national liberation struggle and, after all, in newest and modern Ukrainian state creation process and, also, other aspects, are presented in the article.

Keywords: pokuttians, native dwellers, ethnographic group, part of Ukrainian land, Ukrainian ethnocultural space, historic-ethnographic district of Ukraine.

Roman Kyrchiv

ПОКУТЬЕ КАК ИСТОРИКО-ЭТНОГРАФИЧЕСКИЙ РАЙОН УКРАИНЫ

Освещаются различные аспекты доисторического и исторического бытия Покутья. Подаются сведения о его природно-географическом положении, автохтонном населении и его определяющем антропологическом типе, характере традиционного народно-разговорного языка, этногенетической эволюции, многовековой вовлеченности в процесс этно-, нацио- и культурогенеза украинского народа, об активном участии в его национально-освободительной борьбе и, наконец, в современном и новейшем украинском государственном строении, а также иные аспекты.

Ключевые слова: покутьяне, коренная народность, этнографическая группа, составляющая украинской земли, украинское этнокультурное пространство, историко-этнографический регион Украины.